

VERESS EMŐD

A román Polgári törvénykönyvről, hatálybalépésének tizedik évfordulóján

On the tenth anniversary of the entry into force of the Romanian Civil Code

Abstract: Romania's Civil Code, which entered into force in 2011, is ten years old. It is essential to evaluate the codification results to assess the impact of the reform and the possible directions for its correction. The study reviews the circumstances and the objectives of the drafting of the Code. It draws attention to the positive aspects of the drafting of the Code and its innovative characteristics and points out several potential problems. It also indicates that the time is ripe for the first significant amendment following the entry into force of the Code. The Constitutional Court has declared unconstitutional the rule that a person who, because of mental retardation or insanity, lacks the capacity of discernment necessary to pursue his or her interests must be subject to a judicial interdiction. Instead of a judicial interdiction, a more equitable and gradual protection system for persons lacking the capacity to reason should be devised.

Keywords: codification, Romania, legal transplants, monism, dualism

Összefoglaló: Románia 2011-ben hatályba lépett Polgári törvénykönyve betölti a 10. évet. Fontos értékelni a kodifikáció eredményeit, felmérni a reform hatásait, a korrekció lehetséges irányait. A tanulmány a kódex megalkotásának körülményeit, céljait tekinti át. Egyaránt felhívja a figyelmet a törvénykönyv megalkotásának pozitív oldalára, az innovációra, viszont az esetleges problémákra is számos esetben utal. Egyúttal jelzi, hogy eljött az ideje a törvénykönyv hatálybalépését követő első komoly novellának. Az Alkotmánybíróság ugyanis azt a szabályt, amely szerint a személyt, aki szellemi leépülése vagy elmebetegsége miatt nem rendelkezik az érdekeinek megvalósításához szükséges belátási képességgel, bírósági tilalom alá kell helyezni, alkotmányellenesnek nyilvánította. A bírósági tilalom helyett a belátási képességgel nem rendelkező személyek védelmét fokozatok szerint biztosító, méltányosabb rendszerét kell kidolgozni.

Kulcsszavak: kodifikáció, Románia, jogi transzplantok, monizmus, dualizmus

1. Alapvetés

2011. október 1-jén lépett hatályba az új román Polgári törvénykönyv (a 2009. évi 287. törvény). Tíz éve hatályos: érdemes áttekinteni az évforduló kapcsán a törvénykönyv elfogadásával kapcsolatos néhány kérdést és a hatályosulás eddigi tapasztalatait.

Véletlenszerű, de tény, hogy a román Polgári törvénykönyv megszületése egy kelet-közép-európai kodifikációs hullám részeként is értelmezhető, ugyanis Magyarországon és Csehországban is szinte egy időben születtek meg az új polgári törvénykönyvek. Tágabb perspektívában, a polgári jog legalább részleges reformját Hollandiában, Németországban, Franciaországban, Svájcban és más államokban is megvalósították. Ez jelzi, hogy a magánjog előtt új kihívások állnak, és a reformfolyamat, noha az intenzitásának vannak erőteljesebb vagy elgyengülő fázisai, gyakorlatilag állandó.

A román Polgári törvénykönyv egy bevezető címből és hét könyvből áll. A Polgári törvénykönyv teljes szövege jelenleg a romántól eltérő nyelven franciául¹ és magyarul² érhető el. A bevezető cím a Polgári törvénykönyv hatályának kérdését, a polgári jogi norma értelmezését, valamint a nyilvántartási rendszerek általános elveit tartalmazza (1–24. cikkek). Az első könyv a személyeket (25–257. cikkek), a második a családot (258–534. cikkek), a harmadik a dolgokat (535–952. cikkek) szabályozza. A negyedik könyv az öröklést és az ingyenes jogcímű ügyleteket (953–1163. cikkek), az ötödik a kötelmeket, beleértve a hitelbiztosítékokat is (1164–2499. cikkek), a hatodik az elévülést és a jogvesztést (2500–2556. cikkek), a hetedik a nemzetközi magánjogot (2557–2663. cikkek) rendező normákat tartalmazza. A törvénykönyvet a saját hatálybalépéséről szóló egyetlen cikk (2664. cikk) zárja.

A szerkezet kapcsán fontos leszögezni, hogy a román jogalkotó úgy döntött, hogy a társasági jogot nem emeli be a törvénykönyv szerkezetébe, azt továbbra is külön törvény (jelenleg az 1990. évi 31. törvény) fogja szabályozni. Ennek indoka, hogy a társasági jog sokkal inkább igényli a periodikus felülvizsgálatot, a reformot, az innovációt, mint a polgári jog egyéb, sokkal stabilabb részterületei. A társasági jognak ez a saját dinamikája indokoltta teszi, hogy ne integrálják a polgári törvénykönyv szövegtestébe. Noha ellentétes példák is léteznek, ezt a megközelítést helyesnek tartom, a társasági jognak a saját útját kell járnia.³

Atipikus és talán nem is ideális opció a nemzetközi magánjog integrálása a polgári törvénykönyvbe. Legalább három okát látom, hogy hasznosabb lett volna a nemzetközi magánjogot is külön törvényben szabályozni. Először is, a nemzetközi magánjog nem anyagi jogi normákból, hanem alapvetően sajátos célú, úgynevezett kollíziós normákból áll össze. A kollíziós norma a jogszabályok összeütkezését rendezi, meghatározza, hogy több figyelembe jövő jogszabály közül melyiket kell alkalmazni, kijelölve az alkalmazandó anyagi jogi szabályt. Vagyis e normák tulajdonképpen nem polgári jogi jellegűek. Másodsorban, a nemzetközi magánjog ma már az Európai Unió egyik fontos jogegységesítési területe, azt is mondhatjuk, hogy a nemzetközi magánjog „szíve” uniós szabályokban van lefektetve, ezért is ideális helye a kiegészítő nemzeti szintű szabályozásnak a külön törvény lett volna. Egyébként a Polgári törvénykönyv hatálybalépése előtt ez volt a helyzet: a nemzetközi magánjogot az 1992. évi 105. törvény szabályozta. Harmadsorban a román Polgári törvénykönyv nemzetközi összehasonlításban is terjedelmes szabályozás:

¹ *Nouveau Code civil roumain*, Dalloz, Paris, 2013.

² *Román polgári törvénykönyv*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2016, 2. kiadás 2017. A harmadik, javított kiadás 2021-ben fog megjelenni.

³ Például Olaszországban és 2014 óta Magyarországon is a társasági jogot a polgári törvénykönyvek szabályozzák.

ennek az amúgy sem a Polgári törvénykönyv rendszerébe simuló több mint száz cikknek külön törvénybe való foglalása legalább részben racionalizálta volna a Polgári törvénykönyv terjedelmét.

Ami a szerkezet szempontjából egyértelműen pozitív, hogy a korábbi kódexről, az 1864. évi román Polgári törvénykönyvről a szovjet típusú diktatúra alatt modernizációs céllal, de mesterségesen leválasztott részterületet (az elévülést), valamint az ideológiai céllal leválasztott részterületeket (személyek, családjog) a Polgári törvénykönyv reintegráta a saját szövegébe, így a szabályozás átfogó kódex jellege egyértelmű. Ezért a Polgári törvénykönyv hatályon kívül helyezte a természetes és jogi személyekre vonatkozó 1954. évi 31. rendeletet, az elévülésről szóló 1958. évi 167. rendeletet és a Családi törvénykönyvet (1953. évi 4. törvényt), új szabályokat alkotva e területek vonatkozásában.

A Polgári törvénykönyv hozta változások azonban nemcsak szerkezeti és formai jellegűek, hanem tartalmiak is. A román Polgári törvénykönyv a magánjog területén a folytonosság biztosítása mellett számos új megoldást vezetett be, modernizálta a román magánjogi szabályozást. A Polgári törvénykönyv számos területen reformálta meg a magánjogot: a személyiségi jogokat, a házassági vagyongjogot, a dologi jogokat, a kötelek általános szabályait és az egyes szerződéseket érintő joganyagot, a hitelbiztosítékok rendszerét, elsősorban az ingó zálogjogot. Ezen intézkedések – noha nem tagadható, hogy a „rég” Polgári törvénykönyv reformjával is megvalósíthatóak lettek volna – jelentősen járultak hozzá ahhoz, hogy a román magánjogot a XXI. század körülményei között is hatékonyan alkalmazzák a gyakorlatban.

A változások részletes ismertetése nem lehet feladata ennek a tanulmánynak, azokkal szakmunkák – kommentárok, monográfiák, tanulmányok – sokasága foglalkozik, amelyek jelzik a reform vitatható, illetve a gyakorlat próbáját esetleg nem kiálló, így korrigálandó elemeit is.⁴ Sokkal inkább néhány általános vonás, tanulság megfogalmazására szeretnék kísérletet tenni.

Fontos leszögezni azt is, hogy a régi Polgári törvénykönyv még egy ideig elkíséri a jogalkalmazást is, mielőtt végleg jogtörténetté válik. Például a szerződés megkötésére, értelmezésére, hatályára, teljesítésére és megszűnésére vonatkozó minden kérdésben a szerződés megkötésének időpontjában hatályos jog rendelkezései vonatkoznak. Következésképpen a 2011. október 1-je előtt kötött szerződésekre továbbra is a régi, 1864-es Polgári törvénykönyv rendelkezései alkalmazandók. A régi kódex hatálya fennmarad, ha ezek a hatások 2011. október 1-je után következnek be, azaz a régi jog a függő jogi helyzetekre (*facta pendencia*) továbbra is irányadó. Így a két kódex párhuzamos alkalmazása hosszú átmeneti időszakot eredményez. Ha például 2011. szeptember 29-én 25 évre szóló hitelszerződést és jelzálogszerződést kötöttek, akkor a szerződéskötés után két évtizeddel is a régi Polgári törvénykönyv rendelkezéseit kell alkalmazni. Azonban ha a szerződést a régi Polgári törvénykönyv alapján kötötték meg, azt 2011. október 1-je után csak a hatályos Polgári törvénykönyv alapján lehet módosítani. E tekintetben a törvény úgy rendelkezik, hogy „a szerződést a módosítás időpontjában hatályos jogszabályokban

⁴ A román Polgári törvénykönyv nagykommentárja: *Noul Cod civil. Comentariu pe articole. Ediția a 2-a*, szerk. Flavius-Antoniu BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, C.H. Beck, București, 2014.

meghatározott valamennyi feltételnek megfelelően kell módosítani”.⁵ Ez a megközelítés az új polgári jogi norma azonnali alkalmazásának elvéből következik. Az eredmény? Egy és ugyanazon szerződésre párhuzamosan, azaz egyszerre vonatkozhatnak mindkét kódex rendelkezései: a szerződésnek módosított részeire a hatályos Polgári törvénykönyv, a változatlan részekre a régi, 1864-es Polgári törvénykönyv.

2. Transzplantok, modellek, eredetiség

A korábbi, 1864. évi román Polgári törvénykönyv gyakorlatilag a francia Code civil fordítása volt. Negyven nap alatt készült el a szöveg,⁶ az 1860-as évek közepét meghatározó modernizációs lendületben. A jogalkotás e módját akképpen kritizálták, hogy az a „hajó sebességével” valósult meg, mai fogalmakkal talán a versenyautó vagy az úrhajó sebessége lenne képes a hasonlat erejét szemléltetni.⁷ Románia esetében az 1864. évi Polgári törvénykönyv elfogadása olyan fejlesztési eszköz volt, amelyet a szerves jogi fejlődést lehetetlenné tevő mostoha történelmi körülmények miatt mesterségesen kellett létrehozni és bevezetni. Ezért van az, hogy a régi Polgári törvénykönyv gyakorlatilag Napóleon polgári törvénykönyvének a fordítása. Másodlagos modellek a belga jelzálog-törvény és az olasz polgári törvénykönyv tervezete voltak. A Polgári törvénykönyv hatálya eredetileg a Havasalföld és Moldova egyesüléséből létrejött új államalakulatra, az Egyesült Fejedelemségekre (1881-től a Román Királyság nevet viseli) terjedt ki. Az első világháborút követő területszerzések eredményeképpen létrejövő Nagy-Romániában számos partikuláris jogrendszer létezett. A magánjogi jogegységesítést alapvetően új polgári törvénykönyv elfogadásával szeretnék volna megvalósítani, de mire ez a reformkódex elkészült (1940), annak hatálybalépését a politikai körülmények és a második világháború megakadályozta. Így a partikuláris jogrendszerek felszámolása végső soron a „régí” Polgári törvénykönyv hatályának gyors kiterjesztésével valósult meg (míg például Dél-Erdélyre 1942-ben, a Magyarországhoz 1940–1944 között visszacsatolt Észak-Erdélyre pedig 1945-ben terjesztették ki a régi Polgári törvénykönyv hatályát, addig az erdélyi terület egy részén az osztrák Polgári törvénykönyv, illetve a történelmi magyar magánjog volt hatályban).⁸

Az 1864. évi román Polgári törvénykönyv túlélte a szovjet típusú diktatúrát is, noha egyes részeket – amint korábban jeleztem – „lecsíptek” belőle és külön jogszabályban szabályozták. Az a kijelentés azonban, hogy a kódex tovább élt, szükségszerűen pontatlan képet fest a szovjet típusú diktatúráról. E politikai berendezkedésnek a sajátossága

⁵ 2011. évi 71. törvény, 102. cikk (2) bekezdés.

⁶ Constantin NACU: *Comparațiune între Codul civil român și Codul Napoleon*, Editura Librăriei Leon Alcalay, București, é. n., 18.

⁷ Constantin HAMANGIU, Ion ROSETTI-BALĂNESCU, Alexandru BĂICOIANU: *Tratat de drept civil român, vol. I*, All Beck, București, 2002, 25.

⁸ A részletekről lásd VERESS Emőd: *Neun Jahrzehnte: das österreichische Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch in Siebenbürgen*, Jahrbuch für Ostrecht, 61, 2020, 287–304.

volt, hogy a magántulajdont a lehető legszélesebb körben felszámolta, és azt népi tulajdonnak nevezett állami tulajdonnal helyettesítette.⁹

A polgári törvénykönyvek úgy élhettek tovább ebben a kontextusban, mint a magántulajdon: másodlagos szerepre kárhoztatható, hiszen az állami tulajdon, az állami vállalatok, e vállalatok szerződéses viszonyai, a szovjet típusú szövetkezetek új, különös szabályozást kaptak. Ezek domináns társadalmi viszonyok voltak, vagyis a klasszikus magánjog szabályozási területébe sorolható életviszonyok köre a szovjet típusú diktatúra alatt radikálisan beszűkült. Annak indoklására, hogy miképpen is maradhatott hatályban a korábbi jog, egyértelműen megfogalmazták, hogy a továbbélésnek az alapja a „munkásosztály akarat”. A korábbi jog, annak ellenére, hogy szövege sok esetben ténylegesen nem módosult, „strukturális átalakuláson” ment át, ugyanis a régi jogszabály célja megváltozott. Az új cél már a „szocialista viszonyokból fakadó szükségletek és érdekek kielégítése”, „a szocialista termelési viszonyok kialakulásának és fejlesztésének támogatása”.¹⁰ A korszak jogelmélete a magánjog fokozatos megszűnésével számolt, és a polgári jognak új szerepet adott: míg a régi magánjogot a tőkés kizsákmányolás eszközünek minősítették, az új polgári jog a szocialista társadalom kiépülését szolgálta. Az új polgári jog számos területére behatolt az államigazgatási jog mint közvetlen igazgatási, irányítási és gazdaságszervezési eszköz.¹¹

De az a lényeges, hogy a román rendszerváltáskor (1989) e Polgári törvénykönyv létezett, és ahogy a magántulajdon ismét a társadalom alapkövénév vált, a Polgári törvénykönyv visszanyerte eredeti, jóval tágabb szabályozási területét és különleges helyét a jogforrások között. Egyébként 1989 előtt folytak ugyan egy új, szocialista szellemiségű törvénykönyv előmunkálatai, de végül nem került elfogadásra ilyen törvénykönyv. A régi, XIX. századi szöveg gyakorlatilag alkalmasnak bizonyult, hogy a rendszerváltás utáni átalakulásnak és az új kontextusnak a magánjogi alapjait biztosítsa. Nyilván felmerült az újrakodifikálás kérdése, a román magánjog modernizációjának 1940-ben megszakadt folytatása. Azonban az 1864. évi román Polgári törvénykönyv alapvetően működött, kialakult szakirodalma, bírósági gyakorlata volt, ezért mindenképpen leszögezhető, hogy nem állt fenn kodifikációs szükséghelyzet.

Amikor a kodifikáció kérdése komolyan szóba jött, kétségtelenül komoly ellenérveket is meg lehetett fogalmazni. Ilyen érv volt például a hagyomány tisztelete: az eredeti minta, a francia *Code civil*, jelentős reformjai ellenére fenntartja a formai folytonosságot a napóleoni kódexszel. Másodsorban, és ez véleményem szerint a folytonosság kérdésénél sokkal fontosabb, a francia joggal szó szerint megegyező számos román szabályról rendelkezésre állt a francia szakirodalom, vagy ami talán még fontosabb, a francia bírósági gyakorlat. Ez az értékes tudásanyag folyamatosan iránymutató szerepet játszott a régi román magánjogi kódex alkalmazásában, és erről a közvetlenül hasznosítható forrásanyagról az új kódex mindenképpen jelentős, ha nem is teljes leválást, eltávolodást

⁹ A szovjet típusú diktatúra alatt megvalósult magánjogi változásokról lásd VERESS Emőd: *A szovjet típusú diktatúra és a magánjogi viszonyok (1945–1989)* = *Erdély jogtörténete*, 2. kiadás, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2020, 580–596.

¹⁰ MIHAIL ELIESCU: *Aplicarea legii civile în timp și în spațiu* = *Tratat de drept civil. Vol. I. Partea generală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 116.

¹¹ Vö. VEREBICS János: *A szovjet polgári jog és hatása az alakulóban lévő magyar civilisztikára, 1948–1951*, Állam- és Jogtudomány, 2017/3, 51.

jelöl. A harmadik érv tulajdonképpen a korábbi kettőre épül: a folytonosság és a reform nem zárják ki egymást (lásd a már említett francia példát). Ennek ellenére új kódex elfogadása mellett döntött a politikai elit: így a francia modelltől való leválás, az új kódex elfogadása egyúttal a román nemzeti magánjogi kultúra önállóságának megnyilvánulását, egyetlen modell követése helyett több modell alkotó felhasználását is jelenti.

1997-ben alakult meg az első kodifikációs bizottság, és gyakorlatilag a kódex elfogadásáig, 2009-ig, ha nem is egységes koncepció alapján, ha nem is folytonos személyi-szakértői körrel, illetve ha nem is azonos lendülettel, de folyt a kodifikációs munka, beleértve a konzultációkat a különböző releváns társadalmi aktorokkal. Emellett a *Canadian International Development Agency* egyik projektje a kanadai québeci kodifikációban részt vevő szakembereket is bevonta ebben a fázisban a munkálatokba. Az első szövegváltozatot 2004 szeptemberében el is fogadta a Szenátus, viszont a képviselőházi törvényhozási eljárás során jelentős átdolgozás igénye merült fel. Ennek érdekében újjászervezték a kodifikációs bizottságot és újabb szövegváltozat készült. 2008 folyamán újabb konzultációs kör is lezajlott a módosított szövegről.

A Szenátus által korábban elfogadott szöveget 2009-ben, szintén szeptemberben a Képviselőház elutasította. Ennek oka, hogy 2009 júniusában a kormány az új szövegvariánsnal új törvényalkotási eljárást kezdeményezett.

Nem bizonyult a legcélszerűbb megoldásnak, hogy a törvény elfogadására a román Alkotmány által szabályozott különleges jogalkotási eljárás, úgynevezett kormányzati felelősségvállalás keretében került sor. Ezen eljárás sajátossága, hogy a kormány felelősséget vállal egy törvénytervezetért, és amennyiben nem nyújtanak be bizalmatlansági indítványt vagy az esetlegesen benyújtott bizalmatlansági indítvány megbukik, akkor a törvénytervezet elfogadottnak tekintendő. Viszont érdemi parlamenti vitára alapvetően nem kerül sor ilyen esetben. Az Alkotmány 2003-as módosítása óta lehetséges ilyen eljárásban is módosító indítványokat benyújtani, de ezek csak akkor válnak a törvény részévé, ha a kormány azokat elfogadja.¹² A Polgári törvénykönyv kapcsán tíz módosítási javaslatot elfogadott, tizenhármat visszautasított a kormány, vagyis ezen eljárásban összesen 23 módosítási javaslatot nyújtottak be. A tervezet szövegének a terjedelme ilyen különleges jogalkotási eljárásban nem tette lehetővé, hogy azt érdemben megvitassa a jogalkotó és a törvényhozó hatalom a funkcióit, elsősorban a javaslat megfontolásának, ellenőrzésének, minőségi javításának a feladatát megfelelően gyakorolja. A Polgári törvénykönyv kapcsán nem került sor bizalmatlansági indítvány benyújtására, így a parlament közvetett módon fogadta el a jogszabályt 2009. június 26-án.¹³ Álláspontom szerint érdemes lett volna a rendes törvényhozási eljárásban elfogadni e centrális jelentőségű törvénykönyvet, amelynek keretében megfelelő idő állt volna rendelkezésre a szabályozás megfontolására. A sietség által okozott gondokat majd a hatályba léptetés körüli helyzet is visszaigazolta (erre a kérdésre hamarosan visszatérek).

A törvénykönyv a hatálybalépésének idejét bizonytalanságban tartotta: a 2664. cikk azt rendelkezte el, hogy a hatálybalépésről külön törvény fog rendelkezni, amelyet a kormánynak a kódex közzétételét követő 12 hónapon belül kezdeményeznie kell. Így a hatálybalépés dátuma nem került meghatározásra, és a hatályba léptető törvény gyakorlatilag hosszú határidőt is

¹² Vö. Románia Alkotmánya, 114. cikk.

¹³ Az államfő 2009. július 17-én hirdette ki a törvényt, megjelent: Románia Hivatalos Közlönye, 2009. július 24, 511. sz.

megszabhatott volna e célból. A hatályba léptető törvény kezdeményezésére a rendelkezésre álló időn belül, 2010. július 22-én sor került, és ez 2011. október 1-jében határozta meg a hatálybalépés időpontját. A hatályba léptető törvényt szenátusi és képviselőházi vita után szinte egy évvel később fogadta el a parlament, és 2011. június 10-én jelent meg a Hivatalos Közlönyben,¹⁴ három és fél hónappal a tervezett hatálybalépés előtt (2011. évi 71. törvény).

A gond viszont az volt, hogy ez a törvény nemcsak a hatályba léptetésre vonatkozó normákat tartalmazta, hanem egyúttal a kódex 2009-ben elfogadott, de még nem hatályos szövegének újabb, kiterjedő reformját is megvalósította. A törvénykönyv szövegébe történő beavatkozás pótolta az elfogadásakor mellőzött parlamenti vitát. Az így módosított magánjogi kódex szövegét 2011. július 11-én újra közzétették a Hivatalos Közlönyben,¹⁵ két és fél hónappal a hatálybalépés előtt. Ekkor sokan hivatkoztak arra, hogy így nincs elegendő idő a hatálybalépés előkészítésére, tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló két és fél hónapból másfél a nyári szünet időszakára esik. Ennek ellenére a hatálybalépés elhalasztását nem akarta a politikai elit felvállalni: a kódex az eredetileg tervezett időpontban, 2011. október 1-jén hatályba is lépett.

És itt vissza is tudok térni a modellek, minták kérdésére. Egyértelmű, hogy a korábbi kvázi-egymodelles törvénykönyvet valami más váltotta fel. A jogi minták nemzetközi forgalma (a jogi „transzplantok” léte) tény. Milyen mintákat követ az új román Polgári törvénykönyv? A francia Polgári törvénykönyv újbóli, „naprakész” átültetése nem hozta volna meg azt a modernizációs lendületet, amelyet az új Polgári törvénykönyv elfogadásától reméltek, különös tekintettel arra, hogy a francia szabályozás reformja akkor még nem zajlott le. Ezért az új román törvénykönyv több mintát is követ, amellet, hogy épít a román magánjog tudományának saját eredményeire. Az egyik legfontosabb modell Québec tartomány 1994. január 1-jén hatályba lépett, francia nyelvű Polgári törvénykönyve, amely a francia mintájú kódexek modernizált változata. De a modell valójában többes: egyértelmű az 1942-es olasz *Codice civile* hatása is például a kötelmi jogi könyvben; a svájci kodifikáció is hatott; de a modellek közé sorolhatjuk a Principles of European Contract Law¹⁶ (PECL), a Draft Common Frame of Reference¹⁷ (DCFR) dokumentumokat vagy az UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts¹⁸ alapelveket. A modellkövetés egészében a korábbi kódexhez viszonyítva kétségtelenül gyengébb, ugyanakkor egyes szövegrészek megfelelőit gyakran azonosítani lehet a fent említett modellekben. Összességében értékelve többmodelles kódex készült el, amely a nemzeti jogászai hagyományokat is igyekezett hasznosítani.

A francia hatás (jelenleg leginkább québeci közvetítéssel) továbbra is nagyon erős. Ezért állíthatom: annak ellenére, hogy az új román Polgári törvénykönyv már nem a francia Polgári törvénykönyv egyszerű átültetése, nem távolodik el drasztikusan a francia kodifikációs koncepcióktól, és Románia polgári jogi szempontból továbbra is a frankofón jogcsalád (Romanistic legal family)¹⁹ tagja.

¹⁴ Románia Hivatalos Közlönye, 2011. június 10, 409. sz.

¹⁵ Románia Hivatalos Közlönye, 2011. július 15, 505. sz.

¹⁶ Európai Szerződési Jogi Alapelvek.

¹⁷ Közös Referenciakeret Tervezet.

¹⁸ Nemzetközi Kereskedelmi Szerződések Alapelvei.

¹⁹ Vö. Konrad ZWIEGERT, Hein KÖTZ: *Introduction to Comparative Law*, Clarendon Press, Oxford, 2011, 74–118.

3. A monizmus rögös útjai

A hatályos román Polgári törvénykönyv egyik rendszertani, szerkezeti és tartalmi újítása a dualista magánjogról a monista magánjogra való áttérés. A magánjog kodifikációja kapcsán – történeti szempontból – két alternatív megközelítés alakult ki: a dualista és a monista felfogás.²⁰

A dualista felfogás szerint a magánjog két külön alrendszerre osztható: a polgári jogra és az ettől elkülönülő kereskedelmi jogra. Vagyis a kereskedelemnek, pontosabban az üzleti életnek saját magánjoga van. A kereskedelmi jog „*a vagyonyjog csipkeszerű kifinomodása*”, amely a polgári jogtól abban különbözik, „*amiben az intenzíven és tervszerűen folytatott gazdálkodás az egyszerű magánélet viszonyaitól*”.²¹

A dualista rendszer formális jellemzője, hogy a magánjogot két, külön polgári és külön kereskedelmi törvénykönyv szabályozza. A dualista rendszer tartalmi jellemzője, hogy adott jogügyletre, polgári vagy kereskedelmi jellegétől függően, eltérő szabályokat alkalmaznak (például a kereskedelmi adásvételre a különös előírások léteznek, amelyek felülírják vagy kiegészítik a polgári törvénykönyvbe foglalt normákat). A magánjogi szabályozás rendszere szempontjából nem releváns, hogy a társasági jog a polgári törvénykönyvbe van-e foglalva (Olaszország, Hollandia, Magyarország), vagy külön törvény szabályozza azt (Románia). Ebben a felfogásban a polgári jog anyajog, a kereskedelmi jog pedig szakjog (*ius speciale*), amelynek a következménye, hogy mindazon kérdésekben, amelyeket a kereskedelmi jog nem szabályoz, a polgári jogi normákat kell alkalmazni, ahol viszont kereskedelmi jogi szabályok léteznek, akkor azokat alkalmazzák, és nem a vonatkozó polgári jogi normákat.

A dualista rendszer létjogosultsága mellett szól azon alapvető érv, hogy az üzleti tevékenységnek gyorsaságra, rugalmasságra, áttekinthetőségre, maximális kiszámíthatóságra, erőteljes hitelezővédelemre van szüksége, amelyet az általános érdekeket követő magánjog, a polgári jog nem biztosít, elvégre a polgári jognak a hitelezői és kötelezetti érdekek egyensúlyát kell megteremtenie.

A polgári jog, amely az egyén „*egzisztenciáját teremti meg, alaptermészeténél fogva konzervatív. Minden újítást aggodalommal és bizalmatlansággal néz és csakis azt az új gondolatot teszi a magáévá, amely az életben kellőképpen bevált. Ezt a nehézkességet és csökönységet a napról napra változó és magából állandóan újabb intézményeket kialakító gazdasági élet nem bírja el. A kereskedelmi jog kialakulását annak köszönheti, hogy ő részécsitette – mint úttörő – első sorban jogvédelemben azokat a gazdasági intézményeket, amelyek a megcsontosodott, konzervatív magánjog kapuján hasztalanul zörögtek*”.²²

A dualista rendszer kialakulása a merev feudális magánjog mellett megjelenő és létező, de attól elkülönülő kereskedelmi szokásjogi rendszerekre vezethető vissza.

²⁰ Részletekről lásd VERESS Emőd: *Új Polgári törvénykönyv Romániában – a monista magánjogra való áttérés nehézségei*, Magyar Jog, 2014/7–8, 465–468; Emőd VERESS, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ed. 5., C.H. Beck, București, 2020, 9–12.

²¹ KUNCS Ödön: *A jog birodalma. Bevezetés a jog- és államtudományba*, második, átdolgozott és bővített kiadás, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1946, 79.

²² *Uo.*, 79–80.

A dualista rendszerben gyakorlatilag két, formálisan is elkülönülő magánjog alakul ki: külön polgári jogi, és külön kereskedelmi jogi szabályok léteznek.

Történeti szempontból a dualista elv érvényesülését jelzik a szárazföldi és a tengeri kereskedelemről szóló francia szabályok (1673, 1681), illetve a francia Kereskedelmi törvénykönyv (1807), a spanyol Kereskedelmi törvénykönyv (1829), a német államok közös (1861) és az egységes német állam Kereskedelmi törvénykönyve (1897), az olasz Kereskedelmi törvénykönyvek (1865, 1883). Az évszámokból kitűnik, hogy a dualista felfogás leginkább a XIX. században volt meghatározó. A román Kereskedelmi törvénykönyv (*Codul comercial*, 1887) is ekkor született, olasz mintára, és ekkor jött létre a magyar Kereskedelmi törvény(könyv) is (1875. évi XXXVII. törvénycikk), itt az inspirációs forrás a német államok közös kereskedelmi törvénykönyve volt.

Másfelől az alternatíva a magánjog monista felfogása. Ebben a rendszerben nincs külön gazdasági jog, a polgári és üzleti viszonyokat ugyanazon szabályok alapján bírálják el. Már a dualista felfogás fénykorában, a XIX. században levezették, hogy a polgári jog és a kereskedelmi jog elkülönülésének külső, relatív, történeti oka van, és az elkülönítés a jog egységét és biztonságát veszélyezteti. A XX. században egyértelműen a monista felfogás terjedt el, például Olaszország 1942-től, az akkor elfogadott *Codice civile*-en keresztül áttért a monista koncepcióra. Magyarországon szintén a monista megközelítés érvényesül. A francia, német, osztrák jogrendszerek viszont továbbra is fenntartják a dualista szabályozást és koncepciót.

Azonban fontos érv, hogy az egykor merev magánjog ma már annyira felgyorsult, átalakult, hogy biztosíthatja a kereskedelem rugalmasságát is, nincs feltétlenül szükség elkülönülő kereskedelmi jogra. Az általános magánjog kereskedelmi „jogiasult”. Ebben az átalakulásban pontosan a kereskedelmi jog játszott szerepet, amely megoldásait, vívmányait átadta a polgári jognak, így fokozatosan növelte az elkülönült polgári jog rugalmasságát és „gyorsaságát” a mai szintre. Az önálló kereskedelmi jog a maga képére formálta a polgári jogot, és így – azokban az államokban, amelyek áttértek a dualista megközelítésről a monista álláspontra – tulajdonképpen felszámolta önmagát. A hatályos magyar Polgári törvénykönyv például kifejezetten professzionális szemléletet alkalmaz klasszikus magánjogi kontextusban is, a polgári jog a kereskedelmi jogi jegyeket felvette és magába olvasztotta, és így egységesült.

A román magánjog hagyományosan a dualista koncepcióra épült. Egyfelől, ahogy már volt szó róla, 1864-ben elfogadták a magánjog általános forrásaként a román Polgári törvénykönyvet (*Codul civil*), amelyet 2011. október 1-ig, az új Polgári törvénykönyv hatálybalépéséig alkalmaztak. Másfelől fontos szerepet töltött be a Kereskedelmi törvénykönyv, amely 1887-ben lépett hatályba. Mintája az 1882-es olasz Kereskedelmi törvénykönyv (*Codice di commercio*), de német, belga, francia elemek is kimutathatóak a szövegében. Elfogadása idején rendkívül korszerűnek számított. 971 cikkből állt. Igaz, hogy hamarosan kiderült, hogy egymagában nem tudja szabályozni a kereskedelem egészét, ezért fokozatosan egyre több speciális kereskedelmi törvény jelent meg.

A román Kereskedelmi törvénykönyvet, a Polgári törvénykönyvhöz hasonlóan, a szovjet típusú diktatúra alatt nem helyezték hatályon kívül, de amíg az utóbbi, ha a diktatúra előtt állapothoz képest jóval korlátozottabban is, de alkalmazásban maradt, a Kereskedelmi törvénykönyvet valójában teljesen mellőzték. Gazdasági társaságok

helyett államosítás vagy állami alapítás útján létrejött állami vállalatok váltak a gazdasági élet legmeghatározóbb szereplőivé. Ilyen kontextusban „*sürgetővé vált olyan szabályozási rendszer kialakítása, amely megszabta ezeknek a vállalatoknak a tevékenységét. E szabályok megjelenésének a gyakorlati oka többek között az volt, hogy újonnan létrejövő egységek szigorú ellenőrzését és irányítását akarták megvalósítani a szerződési szabályokkal is. A tervgazdálkodás kiépülő rendszerében a feladat nemcsak az új gazdasági egységek megszilárdítása volt, hanem [...] az iparosítás programjának megvalósítása is. Ennek keretében az erős központi irányítás aprólékosan meghatározta a vállalatok feladatait, és a feladatok teljesítését szolgálták a szerződések. [...] Az állami vállalatok szerződéses kapcsolataiban végeredményben sajátosan kifejezett állami akarát jelenik meg. Az állami vállalatok részei a gazdasági feladatokat ellátó állami szervezetrendszernek. Az állami vállalatok szerződéskötési akarata a központi állami szervektől kapott feladatok megvalósítására irányul, a szerződéskötésre nem saját ötletükből, hanem államigazgatási jogi kötelezettség alapján kerül sor.*”²³

A szovjet típusú diktatúra alatt teljesen félretett Kereskedelmi törvénykönyvet a rendszerváltást követően ismét alkalmazták. A román Kereskedelmi törvénykönyv sorsa ezért is érdekes: túlélte saját mintáját (az olasz Codice di commercio-t a második világháború idején helyezték hatályon kívül, a mintául szolgáló olasz jogrendben az 1942. évi Codice civilevel áttértek a monista magánjog útjára). A román szabályozás túlélte a szovjet típusú totális diktatúrát, és 1989 után újra feléledt, természetes közegével, a kapitalizmussal együtt.²⁴ Viszont a francia Code de commerce-szel kapcsolatban megfogalmazott kritika Románia esetében is igaz volt: a Code de commerce, így a román Kereskedelmi törvénykönyv sem volt „*képes a kereskedelmi jogban azt az alapvető szerepet játszani, mint amelyet a Code civil a magánjogban betölt. Eléggő általános az a nézet, hogy a kereskedelmi jog és az üzleti élet jogi szabályozásának lényeges elemei a Code de Commerce-en kívüli, külön törvényekben találhatók...*”²⁵

Románia is, 2011. október 1-jétől, az új Polgári törvénykönyvről szóló 2009. évi 287. törvény hatálybalépésével áttért a monista rendszerre. Ez a változás nemcsak a régi Polgári törvénykönyv, hanem a Kereskedelmi törvénykönyv szinte teljességének azonnali hatályon kívül helyezését is jelentette. Így jelenleg Románia is azon államok csoportjába sorolható, melynek a magánjoga egységes (monista) jellegű, vagyis az üzleti életre vonatkozó általános szabályok is a Polgári törvénykönyvben találhatóak. A hatályos Polgári törvénykönyv 3. cikke szerint „*a jelen törvénykönyv rendelkezéseit a vállalkozók (profesioniști) közötti jogviszonyok tekintetében, és az ezek és bármely más jogalany közötti viszonyokra is alkalmazzák. Vállalkozónak minősülnek azok, akik vállalkozást (întreprindere) működtetnek.*”

Valójában a Polgári törvénykönyv és más jogszabályok is tartalmaznak a vállalkozókra vonatkozóan speciális előírásokat, ezért a monista koncepció bevezetése részleges: a Kereskedelmi törvénykönyv hatályon kívül helyezésével formálisan ugyan megvalósult a monizmus (Romániának egyetlen magánjogi törvénykönyve van), tartalmilag

²³ HARMATHY Attila: *A szerződések felfogásának változása és a választottbíráskodás*, Jogtudományi Közlöny, 1977/12, 642.

²⁴ SIPOS István: *A Kereskedelmi törvénykönyv időszerűségéről*, Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny, 2003/1, 42–43.

²⁵ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG Orac, Budapest, 2001, 49.

azonban a kereskedelmi jog sajátosságai, az egységes Polgári törvénykönyv keretei között ugyan, de tovább élnek (a vállalkozókra vonatkozó külön szabályok révén). Ugyanakkor Románia lemondott arról, hogy a társasági jogot integrálja a Polgári törvénykönyvbe, amely a monista jelleg további erősítését hozta volna magával.

A román Polgári törvénykönyv lényegében a monista rendszer elvárásait formális szempontból teljesíti (nincs elkülönült kereskedelmi törvénykönyv), viszont tartalmi szempontból sok esetben sajátos profilt ad a gazdasági, üzleti életben keletkező jogviszonyoknak, vagyis sikeres kísérletet tesz a monista és a dualista szabályozási koncepciók összebékítésére. Véleményem szerint ezen az úton bátrabban is tovább lehetett volna menni, még erőteljesebb arcú adni az üzleti kontextusban létrejövő kötelmi jogi viszonyoknak.

4. Következtetések és tízéves mérleg

„Minőségét” tekintve az új román szabályozás nyilván kétségtelen erényekkel is bír, és pontszerű hibákat is lehet azonosítani. A tervezet alkotói igyekeztek koherens, a magánjogi fejlődés eredményeit hasznosító szöveget elkészíteni, amely az innovatív megoldásoktól sem riad vissza. Hibaként felróható viszont, hogy, sok esetben, más kódexekhez képest túlszabályoz. Ez végső soron a bíró iránti bizalmatlanság jele. Néhány belső – érdemi vagy terminológiai ellentmondás is megtalálható a szövegében – ez annak az eredménye, hogy más-más szakértők dolgoztak az egyes szövegrészeken. Ez néha stiláris eltérésekben is megnyilvánul. Az egyes részek összehangolását valószínűleg lehetett volna tökéletesíteni. Több esetben szükségszerűtlenül bonyolult a használt megfogalmazás. A lezajlott előzetes egyeztetések nem bizonyultak elegendőnek, hogy a szöveg kiérleltsége, precizitása a megkívánt magas szintet minden esetben feltétlenül elérje. Mindennek ellenére a mérleg alapvetően pozitív és a bírósági gyakorlat a román Polgári törvénykönyv értelmezésével is tudja a sokszínű és változó társadalmi viszonyokhoz adaptálni a normaszöveget.

A Legfőbb Semmitő- és Ítélszék előzetes döntéshozatali eljárásban hét olyan döntést hozott, amely a Polgári törvénykönyv szövegét értelmezi, és tizenöt ilyen kérelmet elutasított. Szintén a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék tizenhárom alkalommal fogadott el olyan jogegységi döntést, amelyben a bíróságokon kialakult eltérő értelmezések kérdését tisztázta kötelező erővel.

Az Alkotmánybíróság harmincegy alkalommal utasított el a Polgári törvénykönyv valamely szöveghelyének alkotmányosságát kifogásoló indítványt, és két alkalommal állapított meg alkotmányellenességet. Az első esetben az alkotmányellenesség feltételes. A törvénykönyv 277. cikke szerint az azonos nemű román vagy külföldi állampolgárok külföldön kötött vagy szerződött házasságát Románia nem ismeri el. Az Alkotmánybíróság azt állapította meg, hogy ez a rendelkezés akkor alkotmányos, ha a norma alkalmazása nem vezet az EU-n belüli szabad mozgás korlátozásához, amennyiben az azonos nemű személyek közötti házasságot valamely EU-tagállamban kötötték

meg.²⁶ A második eset a Polgári törvénykönyv 164. cikkére vonatkozik, amely azt mondja ki, hogy azt a személyt, aki szellemi leépülése vagy elmebetegsége miatt nem rendelkezik az érdekeinek megvalósításához szükséges belátási képességgel, bírósági tilalom alá kell helyezni. Az Alkotmánybíróság ebben az esetben azt állapította meg, hogy a szabály vonatkozásában nem létezik elegendő biztosíték, amely az alapvető jogok érvényesülését garantálná. A törvényi előírás nem veszi figyelembe, hogy a mentális zavaroknak különböző fokozataik lehetnek, az intézkedés nem korlátozott időre szól és nincs időszakos felülvizsgálatnak alávetve. Így a bírósági tilalom alá helyezés nem állja ki az arányossági tesztet. A belátóképesség hiánya lehet teljes vagy részleges, visszafordítható vagy visszafordíthatatlan, és az alkotmánnyal összhangban álló szabályozásnak erre tekintettel kell lennie, mindegyik helyzetet figyelembe véve kell megalkotni a mentális zavarral küzdő személy védelmének jogi szabályozását. Ugyanakkor a bírósági tilalom alá helyezés nem járhat automatikusan valamennyi polgári jog gyakorlásának az elvesztésével, hanem a következményeket, az intézkedés konkrét tartalmát esetről esetre kell meghatározni.²⁷ E második alkotmánybírósági döntés a közeljövőben a bírósági tilalom alá helyezés intézményének reformját fogja kiváltani, tervezet formájában a kézirat lezárásakor már el is érhető a módosító javaslat.

A román Polgári törvénykönyv bizonyította, hogy a váltás a régiről az újra lehetséges, akkor is, ha az újítással szemben megfogalmazott aggályok is alátámasztottak, létjogosultak voltak. Elindult egy fokozatos szervesülési folyamat, jogügyletek sokasága épül már erre a törvénykönyvre, a gyakorlat hamar rátalált a hasznos és innovatív megoldásokra. A Polgári törvénykönyvet már bírósági ítéletek tízezrei alkalmazták. Teljesen természetes módon *de lege ferenda* javaslatok sokaságát is megfogalmazta a tudományos irodalom.

A Polgári törvénykönyvet hatálybalépése után gyakorlatilag kétszer módosították, apró pontszerű változtatásokról lévén szó.²⁸ Átgondolt, átfogó reformjának, a bírósági gyakorlatot és a jogtudomány eredményeit hasznosító újragondolásának ideje viszont még nem érkezett el, ehhez további idő szükséges.

Irodalomjegyzék

1. Mihail ELIESCU: *Aplicarea legii civile în timp și în spațiu = Tratat de drept civil. Vol. I. Partea generală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967.
2. Constantin HAMANGIU, Ion ROSETTI-BĂLĂNESCU, Alexandru BĂICOIANU: *Tratat de drept civil român, vol. I*, All Beck, București, 2002.
3. HARMATHY Attila: *A szerződések felfogásának változása és a választottbíráskodás*, Jogtudományi Közlöny, 1977/12.
4. KUNCZ Ödön: *A jog birodalma. Bevezetés a jog- és államtudományba*, második, átdolgozott és bővített kiadás, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1946.

²⁶ 534/2018. alkotmánybírósági döntés.

²⁷ 601/2020. alkotmánybírósági döntés.

²⁸ 2014. évi 138. törvény, 2016. évi 1. sürgősségi kormányrendelet.

5. Constantin NACU: *Comparațiune între Codul civil român și Codul Napoleon*, Editura Librăriei Leon Alcalay, București, é. n.
6. *Noul Cod civil. Comentariu pe articole. Ediția a 2-a*, szerk. Flavius-Antoniou BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, C.H. Beck, București, 2014.
7. SIPOS István: *A Kereskedelmi törvénykönyv időszerűségéről*, Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny, 2003/1.
8. VEREBICS János: *A szovjet polgári jog és hatása az alakulóban lévő magyar civiliztikára, 1948–1951*, Állam- és Jogtudomány, 2017/3, 51.
9. VERESS Emőd: *Új Polgári törvénykönyv Romániában – a monista magánjogra való áttérés nehézségei*, Magyar Jog, 2014/7–8.
10. VERESS Emőd: *A szovjet típusú diktatúra és a magánjogi viszonyok (1945–1989) = Erdély jogtörténete*, 2. kiadás, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2020.
11. Emőd VERESS, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ed. 5., C.H. Beck, București, 2020.
12. VERESS Emőd: *Neun Jahrzehnte: das österreichische Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch in Siebenbürgen*, Jahrbuch für Ostrecht, 61, 2020.
13. VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG Orac, Budapest, 2001.
14. Konrad ZWEIFERT, Hein KÖTZ: *Introduction to Comparative Law*, Clarendon Press, Oxford, 2011.